

Νέα ευρήματα ήρθαν στο φως μετά από αρχαιολογική έρευνα στους Φούρνους

Ολοκληρώθηκε η τρίτη περίοδος της ενάλιας αρχαιολογικής έρευνας της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων στο αρχιπέλαγος των Φούρνων, η οποία διενεργήθηκε με την υποστήριξη του ιδρύματος R.P.M. Nautical Foundation. Η έρευνα αυτή έχει σκοπό τον εντοπισμό, καταγραφή, τεκμηρίωση και μελέτη αρχαίων, μεσαιωνικών και νεώτερων ναυαγίων στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Φούρνων.

Χάρη στην έρευνα, που πραγματοποιήθηκε από τις 9 έως τις 29 Ιουνίου 2017, εντοπίστηκαν και τεκμηριώθηκαν ίχνη από οκτώ συνολικά ναυάγια που χρονολογούνται από την Κλασική περίοδο έως και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Ο συνολικός αριθμός των εντοπισμένων και τεκμηριωμένων ναυαγίων μαζί με τα ήδη διερευνημένα ναυάγια που καταγράφηκαν κατά το 2015 και 2016 ανέρχεται έτσι στα 53. Εκτός των ναυαγίων καταγράφηκαν και μεμονωμένα ευρήματα, κυρίως απορρίψεις κεραμικής και άγκυρες, αψευδείς μάρτυρες της έντασης και έκτασης της ναυσιπλοΐας και εμπορευματικής διακίνησης στο καίριο αυτό ναυτικό σταυροδρόμι του ανατολικού Αιγαίου.

Την έρευνα πλαισίωσε το ερευνητικό σκάφος του ιδρύματος R.P.M. Nautical Foundation «R/V

Hercules», το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την αρχαιολογική χαρτογράφηση της θαλάσσιας περιοχής μεταξύ των ανατολικών ακτών των Φούρνων και του Αγ. Μηνά, σε ζώνες βάθους που δεν είναι προσιτές με συμβατικά μέσα κατάδυσης, από 60 έως 120 μέτρα βάθος. Για τον εντοπισμό υποψήφιων στόχων χρησιμοποιήθηκε πολυδεσμικός ηχοβολιστής (Multibeam Echo Sounder) και για την οπτική επιβεβαίωση και ταυτοποίηση των στόχων υποβρύχιο μη επανδρωμένο όχημα (R.O.V.).

Στα ευρήματα της έρευνας του 2017 περιλαμβάνονται ναυάγιο με φορτίο χιακών αμφορέων, χρονολογούμενο στον 4ο αιώνα π.Χ., ναυάγιο ρωμαϊκών χρόνων με φορτίο αμφορέων τύπου Dressel 38, οι οποίοι προέρχονται από εργαστηριακές εγκαταστάσεις της Ισπανίας και προορίζονταν για την μεταφορά παστών ψαριών, δύο ναυάγια ύστερων ρωμαϊκών χρόνων με φορτία αμφορέων του 6ου και 7ου αιώνα μ.Χ., αλλά και ένα ξύλινο σκαρί της εποχής του μεσοπολέμου, που βυθίστηκε λίγο μετά το 1929. Από τα ναυάγια αυτά ανελκύστηκαν δειγματοληπτικά αμφορείς, επιτραπέζια κεραμική και λύχνοι. Η εκτενής ποικιλομορφία των φορτίων και η εύρεση πολλών ναυαγίων με επείσακτα, εκτός Αιγαίου, φορτία, φαίνεται να επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα των ερευνών του 2015 και 2016, ότι οι Φούρνοι

Αρχαίο ναυάγιο στη θαλάσσια περιοχή των Φούρνων (φωτ. ΥΓΠΟΑ).

αποτελέσαν λόγω της γεωγραφικής τους θέσης και της ποικιλομορφίας του οριζώντιου και κατακόρυφου διαμελισμού των ακτών τους, καίριο θαλάσσιο κόμβο που συνδέεται με ένα ευρύτερο δίκτυο θαλασσίων διαδρομών κατά την αρχαιότητα.

Όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, καίριας σημασίας για την επιτυχή έκβαση της έρευνας υπήρξε η ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού και η εκτενής συλλογή πληροφοριών από την κοινότητα των αλιέων, οι οποίοι παρείχαν αφειδώς πληροφορίες για την ύπαρξη αρχαιοτήτων στο βυθό και οδήγησαν στον γρήγορο εντοπισμό τους. Σημαντική επίσης ήταν η συμβολή του Δήμου Φούρνων – Κορσεών, του Δημάρχου Γ. Μαρούση με την συνεχή παροχή υπηρεσιών και διευκολύνσεων στο έργο της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων. Τη γενική διεύθυνση της έρευνας είχε ο αρχαιολόγος της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων Δρ Γιώργος Κουτσουφλάκης ενώ επικεφαλής του Ιδρύματος R.P.M. Nautical Foundation ήταν ο αρχαιολόγος Δρ Peter Campbell.

Νέα ευρήματα της υποβρύχιας ανασκαφικής έρευνας της ΕΕΑ στο ναυάγιο Μέντωρ στα Κύθηρα

Πιόνια σκακιού, καπνοσύριγγες, φιαλίδια, χτένια, μία οδοντόβουρτσα είναι μερικά από τα νέα ευρήματα που έφερε στο φως η υποβρύχια έρευνα της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων (ΕΕΑ) στο ιστορικό ναυάγιο ΜΕΝΤΩΡ στα Κύθηρα. Το μπρίκι ΜΕΝΤΩΡ, που μετέφερε μέρος των αρχαιοτήτων που είχαν αφαιρεθεί από μνημεία των Αθηνών από την ομάδα του Λόρδου Έλγιν, βυθίστηκε το 1802 στα Ν.Α. Κύθηρα στην περιοχή του Αβλέμονα. Η έρευνα που συνεχίζεται για πέμπτη χρονιά από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων διενεργήθηκε στο διάστημα από 8 Ιουλίου έως 27 Ιουλίου 2017.

Συγκεκριμένα βρέθηκαν προσωπικά αντικείμενα των επιβατών και του πληρώματος, όπως πιόνια σκακιού, νομίσματα από τα οποία ένα χρυσό (Ουτρέχτη 1756), καπνοσύριγγες, φιαλίδια, ένας οστέινος καβαλάρης από τη διακόσμηση μουσικού οργάνου, χτένια και μία οδοντόβουρτσα, καθώς και δύο μεταλλικά κομβία με παράσταση άγκυρας, που προέρχεται από ένδυμα ναυτικού. Επίσης το εμπρός μέρος ενός συρταριού επίπλου καθώς και ένας μεγάλος αριθμός θραυσμάτων σκευών καθημερινής χρήσης.

Κατά τη διάρκεια της φετινής υποβρύχιας ανασκαφής ερευνήθηκε τομή (Τομή 1/2017) διαστάσεων περίπου 3μ.Χ2μ. σε περιοχή προς την πλώρη του πλοίου. Αν και στο χώρο δεν σώζεται σε καλή κατάσταση το σκαρί του πλοίου, βρέθηκε

Ξύλινα στοιχεία από το σκαρί του πλοίου ΜΕΝΤΩΡ (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

μεγάλος αριθμός ξύλων που μαρτυρούν την καταστροφή του τόσο κατά την διάρκεια της πρώτης ναυαγιοερείας του 1802-1804 όσο και από τις μετέπειτα ενέργειες στο χώρο, καθώς και ένας σημαντικός αριθμός τροχαλιών, σχοινιών και μεταλλικών αντικειμένων, που σχετίζονται με την περιοχή, όπου υπήρχε ο ένας από τους δύο ιστούς του πλοίου. Στην έρευνα συμμετείχαν από την Εφορεία Εναλίων Αρχ/των οι: Δρ Δημήτρης Κουρκουμέλης ως Διευθυντής, Άρης Μιχαήλ και Λ. Μερσενιέ ως υπεύθυνος καταδύσεων.

Ολοκληρώθηκε η δεύτερη φάση της υποβρύχιας έρευνας στα Αμπελάκια Σαλαμίνας

Ολοκληρώθηκε η δεύτερη φάση της διεπιστημονικής υποβρύχιας έρευνας στις ανατολικές ακτές της Σαλαμίνας που εξελίχθηκε, με εντατικούς ρυθμούς, σε θαλάσσια έκταση μείζονος ιστορικής σημασίας: α) στον Όρμο του Αμπελακίου, λιμένα της Κλασικής πόλης της Σαλαμίνας, υπό τον έλεγχο του Αθηναϊκού κράτους και κύριο χώρο συγκέντρωσης του ενωμένου Ελληνικού στόλου την παραμονή της ναυμαχίας του 480 π.Χ. και β) στην περιοχή στα βόρεια και ανοικτά της χερσονήσου της Κυνόσουρας, επί της οποίας εντοπίζονται τα σημαντικότερα μνημεία της νίκης.

Η έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο τριετούς προγράμματος συνεργασίας (2016-2018), μεταξύ της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων (Ε.Ε.Α.) του ΥΠ.Π.Ο.Α. και του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών (Ι.Ε.Ν.Α.Ε.), υπό την διεύθυνση της Δρος Αγγελικής Σίμωσι, Προϊσταμένης της Εφορείας, και του Γιάννου Γ. Λώλου, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Προέδρου του Ινστιτούτου, με τη συμμετοχή του Εργαστηρίου Θαλάσσιας Γεωλογίας και Φυσικής Ωκεανογραφίας του Πανεπιστημίου Πατρών, υπό

Καταβυθισμένα οικοδομικά λείψανα στα Αμπελάκια Σαλαμίνας (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

τον Καθηγητή Γιώργο Παπαθεοδώρου, με κύρια συνεργάτιδα την Αναπλ. Καθηγήτρια Μαρία Γεραγά.

Η υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα

Συνεχίσθηκε η διερεύνηση καταβυθισμένων αρχιτεκτονικών υπολειμμάτων στην δυτική, και ιδιαίτερα στην βόρεια πλευρά του εσώτερου τμήματος του Όρμου, που αποτελούσε τον εμπορικό και πολεμικό λιμένα της Σαλαμίνας κατά τους Κλασικούς, Ελληνιστικούς έως και τους Ρωμαϊκούς χρόνους.

Στη δυτική πλευρά, τεκμηριώθηκε η ύπαρξη ισχυρού τετράγωνου πύργου, από ογκώδεις λίθους (με πλευρά 7,70 μ.), που συνδεόταν, προφανώς, με το ευρύτερο οχυρωτικό σύστημα της Κλασικής-Ελληνιστικής πόλης και του λιμένος της. Το 2016 στο βορειοδυτικό τμήμα του Όρμου είχε εντοπιστεί σημαντικό μέρος του συστήματος αυτού, δηλαδή μακρύ τείχος («βραχίονας»), μήκους 162 μ., με ακραίο κυκλικό αμυντικό πύργο.

Φέτος, διερευνήθηκε η βόρεια πλευρά του Όρμου, σε περιοχή όπου ξεχωρίζει νεώτερος μώλος, μήκους 48 μ., κατασκευασμένος (προ του 1900) με αρχαίο οικοδομικό υλικό, από ένα ή και περισσότερα κτήρια. Σε μικρή απόσταση από τον μώλο στα δυτικά, αποκαλύπτεται, καταποντισμένη

σήμερα, σε βουρκώδες περιβάλλον, μεγάλη σιβαρή κατασκευή, από λιθόπλινθους, επιμελούς εμφάνισης, σε μήκος 13 μ. Πρόκειται, κατά πάσα πιθανότητα, για κρηπίδα (με εντοπισμένη ισχυρή θεμελίωση στο νότιο σκέλος της) κτηριακής κατασκευής δημόσιου χαρακτήρα.

Καταβυθισμένο τμήμα κρηπιδώματος πιθανόν μεγάλου δημόσιου οικοδομήματος παρά τον λιμένα της αρχαίας πόλης της Σαλαμίνας, στη βόρεια πλευρά του Όρμου (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

Μαρμάρινα ευρήματα Ρωμαϊκών χρόνων, από την έρευνα του μεγάλου οικοδομήματος στη βόρεια πλευρά του Όρμου: θραύσματα βωμίσκου (αριστερά) και αγαλμάτων (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

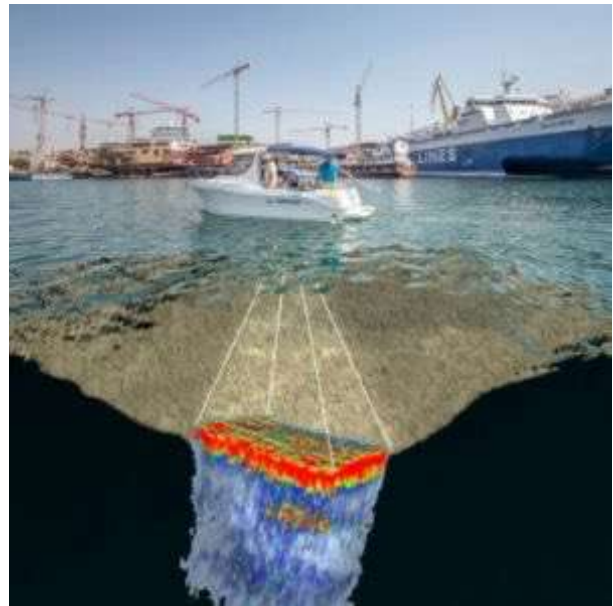
Η μορφή του κρηπιδώματος, μαζί με τα άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία και τα κινητά ευρήματα, σε συνδυασμό με την εύρεση παλαιότερα (το 1882), σε άμεσα γειτονικό σημείο, μαρμάρινου βάθρου αγάλματος με αναθηματική επιγραφή (I.G. II2 1955), οδηγούν στην προκαταρκτική ερμηνεία του κτηρίου ως ναού ή στοάς, σε λειτουργία κατά την Υστερορωμαϊκή εποχή, ιδρυμένου πιθανώς σε παλαιότερους, Υστεροκλασικούς-Ελληνιστικούς χρόνους.

Στα σημαντικότερα ευρήματα, από το στρώμα καταστροφής, κυρίως από την ύστατη φάση λειτουργίας του κτηρίου (στον 3ο αι. μ.Χ.) συγκαταλέγονται: σπόνδυλος αράβδωτου κίονα και μαρμάρινα θραύσματα βωμίσκου, στήλης, αγαλμάτων και σκευών, καθώς και τμήματα πήλινων Υστερορωμαϊκών λύχνων, από γνωστά Αθηναϊκά καταστήματα-βιοτεχνίες και άλλα αγγεία.

Με βάση τα μέχρι τώρα ευρήματα, εκτιμάται ότι το αποκαλυπτόμενο κτήριο θα πρέπει να είναι ένα από τα τελευταία αρχαία δημόσια οικοδομήματα παρά τον λιμένα της πόλης της Σαλαμίνας, ενδεχομένως ένα από αυτά που είδε και αναφέρει στην Περιήγησή του ο Πausanίας (1.35.3, 1.36.1), κατά τον ύστερο 2ο αι. μ.Χ.

Η θαλάσσια γεωφυσική έρευνα

Οι συστηματικές θαλάσσιες γεωφυσικές έρευνες εκτελέστηκαν στον Όρμο του Αμπελακίου καθώς και βόρεια και ανατολικά της Κυνόσουρας. Ο σκοπός των ερευνών ήταν διπλός, αφενός ο εντοπισμός της ακτογραμμής της Κλασικής περιόδου

Τρισδιάστατη αναπαράσταση του εντοπισμού ενός στόχου θαμμένου κάτω από τον πυθμένα του Όρμου (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

και η ανασύνθεση της παράκτιας παλαιογεωγραφίας της περιοχής και αφετέρου ο εντοπισμός στόχων πιθανής αρχαιολογικής σημασίας που «αναπαύονται» στην επιφάνεια του πυθμένα ή βρίσκονται θαμμένοι κάτω από αυτόν.

Οι έρευνες, οι οποίες είναι οι πρώτες συστηματικές θαλάσσιες γεωφυσικές έρευνες στην περιοχή της Κυνόσουρας, έδωσαν πολύ μεγάλο όγκο ψηφιακών δεδομένων υψηλότατης ποιότητας, των οποίων η επεξεργασία αναμένεται να ρίξει φως στην παλαιογεωγραφική εξέλιξη της περιοχής και στον εντοπισμό στόχων αρχαιολογικής σημασίας. Εντοπίστηκε ένας πολύ μεγάλος αριθμός στόχων θαμμένων κάτω από τις χαλαρές αμμοιούλες του πυθμένα του Όρμου του Αμπελακίου. Μία υποενότητα αυτών των στόχων (μερικές δεκάδες) εντοπίστηκε σε βάθος κάτω από τον πυθμένα, το οποίο πιθανώς ανταποκρίνεται στο στρώμα της Κλασικής περιόδου και της Ναυμαχίας. Η εκτίμηση του μεγέθους, του σχήματος και του υλικού αυτών των θαμμένων στόχων τους καθιστούν πολύ σημαντικούς και υποψήφιους για έλεγχο κατά την επόμενη ερευνητική περίοδο.

Υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στη Δήλο

Από τις 2 έως 20 Μαΐου του τρέχοντος έτους στη νήσο Δήλο πραγματοποιήθηκε υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα, υπό τη διεύθυνση της ΕΕΑ, διά της Προϊσταμένης Δρ Αγγελική Γ. Σίμωσι. Τον

συντονισμό και την επιστημονική ευθύνη της έρευνας είχε η καταδυόμενη αρχαιολόγος της ΕΕΑ Μαγδαληνή Αθανασούλα. Επίσης συμμετείχε ως επιστημονική υπεύθυνη για τις αποτυπώσεις η Αικατερίνη Ταγωνίδου, καταδυόμενη αρχιτέκτων μηχανικός της ΕΕΑ. Η έρευνα διεξήχθη σε συνεργασία με την Γαλλική Σχολή με επιστημονικό υπεύθυνο τον Δρ Jean Charles Moretti διευθυντή των ανασκαφών της Δήλου, καθώς και με το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, με τη συμμετοχή της καταδυόμενης αρχαιολόγου και αρχιτέκτονα Δρ Μ. Ζαρμακούπη. Στην έρευνα έλαβε επίσης μέρος ο καταδυόμενος τοπογράφος μηχανικός της Γαλλικής Σχολής Lionel Fantin, ενώ την τεχνική υποστήριξη ανέλαβε ο Σπυρίδων Μουρέας, εργατοτεχνίτης καταδυόμενος της ΕΕΑ.

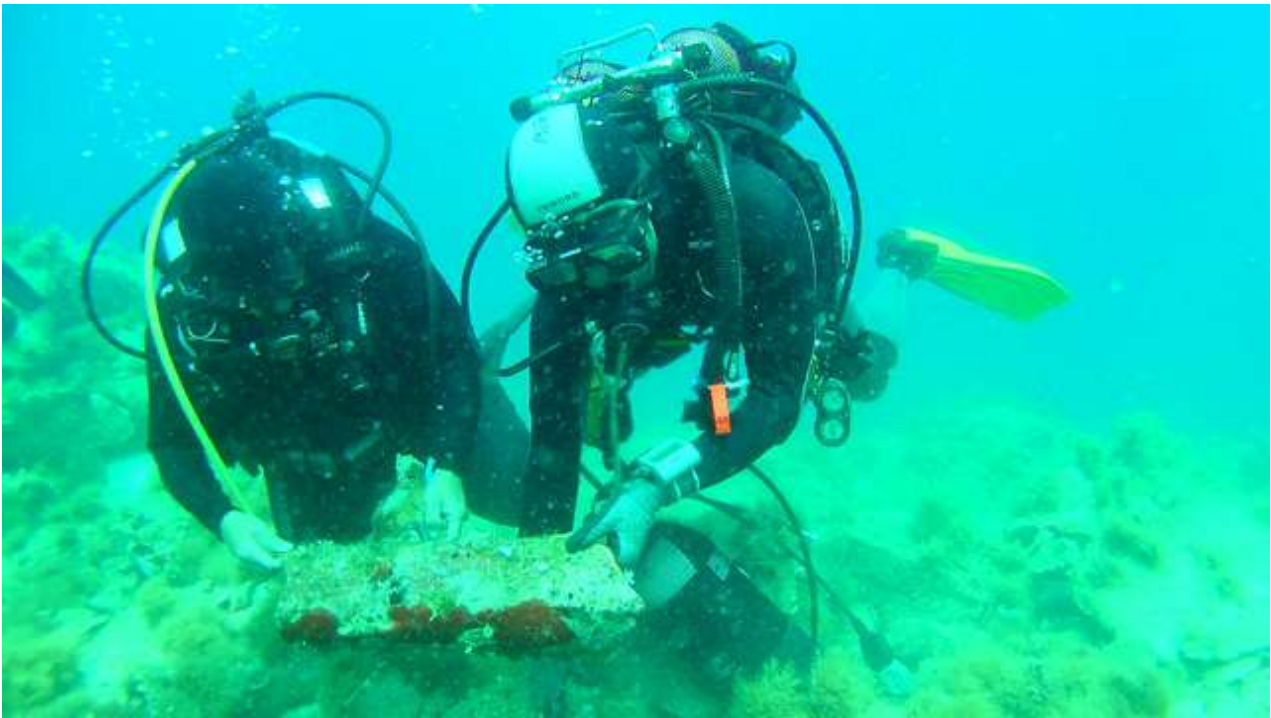
Ερευνήθηκε και αποτυπώθηκε με λεπτομέρεια ο μεγάλος λιμενοβραχίονας, που προστάτευε κατά την αρχαιότητα το κεντρικό λιμάνι της Δήλου (ιερός λιμένας) από τους ισχυρούς βορειοδυτικούς ανέμους, ο οποίος βρίσκεται σήμερα κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, λόγω της ανόδου της στάθμης κατά 2 μέτρα από την αρχαιότητα.

Πρόκειται για μια εντυπωσιακή ισχυρή κατασκευή, μήκους 160μ. περίπου μέτρων και πλάτους τουλάχιστον 40μ. Θεμελιώθηκε σε μια λιθορριπή (σωρός ακατέργαστων λίθων) ενώ στην ανωδομή ήταν κατά ένα μεγάλο μέρος κατασκευασμένος με εντυπωσιακού μεγέθους γρανιτένιους ογκόλιθους. Η χρονολόγηση της κατασκευής του παραμένει ακόμη άγνωστη και μόνο η μελλοντική αρχαιολογική και γεωλογική έρευνα θα δώσει στοιχεία για αυτό.

Αποτυπώθηκαν επίσης τοίχοι κτισμάτων και δομικά στοιχεία πεσμένης κιονοστοιχίας στον αιγιαλό κατά μήκος της ακτογραμμής εντός και βορείως του ιερού λιμένα. Βόρεια του λιμενοβραχίονα και σε μικρό σχετικά βάθος εντοπίστηκαν τα υπολείμματα ενός ναυαγίου της ύστερης Ελληνιστικής εποχής, με κύριο φορτίο αμφορείς για τη μεταφορά κρασιού και λαδιού, από την Ιταλία και τη Δυτική Μεσόγειο. Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήθηκε η φωτογράφιση και η χαρτογράφηση δυο ακόμη ναυαγίων που εντοπίστηκαν κατά τις προηγούμενες ερευνητικές περιόδους στις θαλάσσιες περιοχές των Φούρνων και του Κάτω Κενεράλε.

Υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στον θαλάσιο χώρο της Δήλου (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

Υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στον θαλάσσιο χώρο της Δήλου (φωτ. ΥΠΠΟΑ).

Επιπροσθέτως εντοπίστηκαν ακόμη δύο νέα ναυάγια της Ύστερης Ελληνιστικής εποχής: στη Χερσόνησο (στο νότιο άκρο της Δήλου) και στη Ρήνεια στον όρμο Φυλλάδι.

Τα ναυάγια στη Χερσόνησο της Δήλου, στο Φυλλάδι της Ρήνειας και στο Κάτω Κερενάλε καθώς και στο κεντρικό λιμάνι, ανήκουν στην περίοδο της μεγαλύτερης ακμής του νησιού (τέλη 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.), λίγο δηλαδή πριν την καταστροφή της Δήλου από τον Μιθριδάτη και τους πειρατές της Κιλικίας. Σημαντική είναι η παρουσία αμφορέων από περιοχές εκτός του Αιγαίου (Ιταλία, Ισπανία, Βόρεια Αφρική), που καταδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο την ευρύτητα των εμπορικών συναλλαγών του νησιού σε όλη τη Μεσόγειο κατά την Ελληνιστική Περίοδο. Σημαντική είναι επίσης η ανακάλυψη κάποιων αμφορέων, που χρονολογούνται σε πρωιμότερες εποχές (όπως του 5 ου αι. π.Χ.), για τις οποίες η γνώση μας είναι περιορισμένη, όσον αφορά στο εμπόριο και τις ανταλλαγές στην περιοχή της Δήλου.

Η εύρεση αμφορέων που χρονολογούνται σε περιόδους υστερότερες από την καταστροφή της Δήλου (2ος - 4ος αι. μ.Χ.), όπως και το προαναφερθέν ναυάγιο των Φούρνων, δείχνουν ότι το νησί

όχι μόνο δεν έπαψε να κατοικείται, αλλά πως έπαιξε ακόμη σημαντικό ρόλο στο εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα της εποχής αυτής.

Ο εντοπισμός παράκτιων αρχαίων καταλοίπων, οι λιμενικές εγκαταστάσεις και η ανεύρεση μεγάλου αριθμού ναυαγίων διαφόρων εποχών, αλλά και ο εντοπισμός των νέων ναυαγίων στο δίαυλο μεταξύ Δήλου-Ρήνειας, καθώς και τα νέα σημαντικά ευρήματα που ανελκύστηκαν (πινάκια, λάγνυος, πρόχους και ακέραια πήλινα μαγειρικά σκεύη), επιβεβαιώνει ότι η Δήλος ήταν μια σημαντική εμπορική βάση και ένας σημαντικός διαχρονικός εμπορικός θαλάσσιος δρόμος, που συνέδεε την ανατολική και τη δυτική Μεσόγειο.

Τα αποτελέσματα, που προέκυψαν από την έρευνα, βοηθούν στην ολοκλήρωση της αρχαιολογικής και ιστορικής εικόνας της Δήλου, γεγονός που ενισχύει την ανάγκη για τη συστηματική συνέχιση της υποβρύχιας διερεύνησης του νησιού. Η δαπάνη της έρευνας καλύφθηκε από την Ε.Ε.Α., την Γαλλική Αρχαιολογική σχολή και το Society for the Promotion of Roman Studies.

Επιμέλεια
Δημήτρης Γαρουφαλής
Αρχαιολόγος